

SCHELPENGELD

I. ALGEMEEN BELANG

In alle werelddelen werden aan schelpen magische krachten toegeschreven. Misschien legde de primitieve mens een verband tussen de schelpen en de zee, die tegelijkertijd de oneindigheid, het eeuwige en de scheppende vitaliteit van het leven symboliseerde. Vandaar wellicht de reden dat in vele gebieden de schelp het symbool is van de vruchtbaarheid. In Oost-Afrika bvb. dragen de jonge meisjes gordels en schortjes bedekt met kauri's, tot ze hun eerste kind ter wereld hebben gebracht. In Pompeï werden schelpen gedragen als een talisman tegen onvruchtbaarheid en de Eskimo's beschouwen de kauri als hun oudste geneeskrachtige amulet. De Noordamerikaanse Haida-indianen geloofden dat de eerste mensen uit een schelp werden geboren, terwijl de inboorlingen van de Nieuwe Hebriden beweren dat de moeder van het menselijk ras uit een kauri kwam. Trouwens, hoe wordt in de Griekse godenleer de geboorte van Aphrodite (of Venus) voorgesteld? Het is dus begrijpelijk dat schelpen, omwille van hun magische betekenis als zeer waardevol werden beschouwd en dat de eigenaar ervan niet alleen met het nodige respect, maar ook met afgunst werd bekeken. Het eigenaardige is nu wel dat schelpen niet alleen waardevol waren voor volkeren die ver van de zee leefden, maar dat ook eilandbewoners er een grote waarde aan hechtten. Er is dan ook waarschijnlijk geen enkel continent waar schelpen niet als geld werden gebruikt. Zelfs in Europa hebben archeologische opgravingen aangetoond dat onze paleolitische voorvaderen zich reeds 25.000 jaar geleden interesseerden aan schelpen.

II. A. KAURI'S

De kampioen onder het schelpengeld is zonder twijfel de kauri (van het Hindi en Urdu kauri en van het Sanskriet Karpada). Deze kleine porseleinschelpen van de Cypraea-familie vormen inderdaad het oudste en meest verspreide betaalmiddel ter wereld. Geen enkel ander betaalmiddel zal ooit de gebruiksduur, verspreiding en populariteit van de kauri's kunnen evenaren: ze werden als betaalmiddel gebruikt in alle werelddelen (zelfs in Europa!), maar vooral in Azië en Afrika kenden ze een fantastisch succes; in China werden ze gebruikt van minstens 3.000 vóór Christus en in Afrika waren ze nog net vóór de tweede wereldoorlog in omloop. Dat wil zeggen dat de kauri bijna 5.000 jaar lang ononderbroken als betaalmiddel dienst deed en dit niet alleen voor de kleine bedragen. Zelfs de bouw van huizen en kerken werd met kauri's betaald. (In de 19de eeuw kostte in Birma een huis 16 miljoen kauri's).

Afb. 1 KAURI'S

Vier soorten werden als betaalmiddel gebruikt :

- De kleinste soort is de *Cypraea annulus*, grijsblauw bovenaan en ongeveer 12 mm lang. Ze werd gevonden langs de oostkust van Afrika, vooral rond Zanzibar.
- De meest bekende is de *Cypraea moneta* (let op de naam!). De moneta is iets groter dan de annulus en heeft een gelige cirkel op de rug. Ze werd geoogst rond de Maldiveneilanden door palmtakken in het water te steken, enige dagen te wachten tot de slakken er zich in genesteld hadden en ze dan uit het water te trekken. De diertjes werden uit de takken geschud, op het strand gedroogd, en na een laatste reiniging verhandeld.
- Naast deze twee Cypraeasoorten werden ook de grotere, bruingespikkelde *Cypraea tigris* en de zeldzame haloranje *Cypraea aurora* als betaalmiddel gebruikt. Deze laatste werd vooral in Melanesië en Micronesië gewaardeerd.

1. KAURI'S IN AZIË

De kauri werd, voor zover men weet, voor het eerst als geld gebruikt in China. Daar heeft men ze veelvuldig aangetroffen in graven van omstreeks 3.000 vóór Christus (*Schneider*, p. 104). Het letterteken voor kauri (PEI) is trouwens het basisteken van ongeveer 200 andere lettertypes voor begrippen die in verband staan met geld (rijkdom, arm, rijk, uitlenen, kopen, verkopen, gierig, enz.) (*Schneider*, p. 103 e.v.).

Marco Polo verhaalt in zijn reisbeschrijvingen dat hij met kauri's betaalde en dat 80 kauri's 1/6 tael zilver waard waren (1 tael = 36 g). Klaproth meldt dat op het einde van de 19de eeuw kauri's nog alleen in de provincie Yunnan in omloop waren, waar men ze HAI-PI of HAI-PA (kleinood van de zee) noemde.

Op het eind van de 17de eeuw stelde La Loubère vast dat kauri's in gans Siam in gebruik waren. Ze werden ingevoerd uit Borneo en de Filippijnen, en 6.400 hadden de waarde van 1 zilveren tical (± 15-16 g). De Siamesen noemden ze BIA. Pas rond 1880 verdwenen

ze uit de omloop als betaalmiddel.

Of de kauri's ook in Japan als betaalmiddel werden gebruikt is nog niet uitgemaakt. De naam TAKARAGAI (van TAKARA = rijkdom, welstand en GAI of KAI = schelp) doet echter veronderstellen van wel. Op de Filippijnen waren ze gekend als SIGAI (Het "Vocabulario" van P. San Lucar uit 1753 definieert Sigai "Kleine schelp die aan de kust als geld dienst doet"). De getuigenis van de Chinese reiziger Fa-hien (*Globus*, 1872, p. 305) en de vermeldingen in de Pantchatantra en andere Indische teksten uit de 6de eeuw (*Zeitschrift für Ethnologie*, IV, p. 66) tonen aan dat de kauri's bij het begin van onze jaartelling en waarschijnlijk reeds vroeger in Voor-Indië ingeburgerd waren (*Schneider*, p. 109).

François Pyrard de Laval, die na een schipbreuk twee jaar op de Maldiven verbleef, vermeldt er het kaurigeld in het begin van de 17de eeuw. Aan de kusten van Malabar en in Ceylon hebben de kauri's echter nooit als betaalmiddel gediend.

In Bengalen daarentegen waren ze reeds algemeen in gebruik in de 13de eeuw, toen de Mohammedanen het land veroverden; in Darjeeling werden ze nog in 1887 als geld gebruikt. Op het Malwapiateau in Centraal-Indië gold omstreeks 1900 volgend monetair systeem: 1 zilveren rupi = 65 koperen pice;
1 pice = 64 kauri's.

In Tibet tenslotte werd de kauri als betaalmiddel reeds in de 12de eeuw verdrongen door zilver.

2. KAURI'S IN EUROPA

Vanuit Indië kwamen de kauri's langs de oude handelswegen in Afghanistan, Perzië en de Kaukasus. Ze zijn zelfs doorgedrongen tot in Noord-Europa, waar ze in graven uit de Hallstattperiode werden gevonden (o.a. in Witebsk, Litauen, Pommeren, Rheinfeld en Seehof bij Kuhnsee). Ook in Zweden (Birka) en in Engeland heeft men kauri's aangetroffen. Waarschijnlijk werden ze hier echter niet als geld gebruikt (men vindt ze in te kleine aantallen), maar wel als sieraden of amuletten.

3. KAURI'S IN AFRIKA

Pas in de 7de eeuw na Christus kwamen de eerste kauri's via Perzië en Arabië in Afrika terecht en rond 1100 was Timboektoe het centrum van de kaurihandel.

In de 14de eeuw zag de Arabische ontdekkingsreiziger Ibn Batuta in Gago (aan de Niger) kauri's als betaalmiddel in omloop en Leo Africanus schrijft in de 16de eeuw dat de inwoners van Timboektoe kauri's gebruikten. Hij geeft zelfs hun waarde op, nl. 400 kauri's = 1 dukaat.

In feite drongen de kauri's langs twee wegen Afrika binnen: via de noordoostelijke karavaanwegen (in de 15de eeuw was Venetië het centrum van de kaurihandel!), en vanuit de Maldiven via de zee

naar de Westkust van Afrika, vanwaar ze waarschijnlijk via het binnenland naar het oosten doordrongen (*Schurts*). In 1624 vermeldt Braun het gebruik van kauri's in Kameroen. De inlanders noemden ze ABUG en voor twee à drie handsvollen (\pm 70 kauri's) kocht men er een slaaf.

Nadat de Hollanders omstreeks 1550 Ceylon op de Portugezen hadden veroverd, werd Amsterdam het centrum van de kaurihandel (ze werden er Kouwers genoemd). Toen de Engelsen op het einde van de 18de eeuw de Hollanders uit Ceylon verdreven, namen Londen en Liverpool de plaats in van Amsterdam. Vanuit deze steden werden de kauri's met scheepsladingen tegelijk naar Guinea verzonden, hoofdzakelijk om er slaven mee te kopen. Daardoor kwamen de kauri's ook Kongo binnen, waar ze een ander eeuwenoud schelpengeld, de SIMBO'S, verdrongen (zie verder).

In Barth's tijd (omstreeks 1880) kon een familie in Nupe zeer ruim leven met 60.000 kauri's per jaar, en een gewone arbeider verdiende er toen 200 kauri's per dag.

In Fogo werden nog op het einde van de 19de eeuw kauri's meegegeven in het graf om eten en palmwijn te kopen en de oude veerman Akotia te betalen, die de dode in zijn kano over de brede stroom Assisa naar het dodenrijk overzette.

In Oeganda tenslotte kon men volgens Stuhlman in 1893 nog alles met kauri's kopen; van levensmiddelen tot slaven en boten. Een tros bananen kostte 30 tot 50 kauri's, een kip 50 en een geit 500.

Men schat het aantal kauri's dat in Afrika werd ingevoerd op ongeveer 75 miljard. Ze werden er onder drie vormen verhandeld: los, onder vorm van snoeren, of genaaid op raffiamatjes (de zogeheten geldmatjes). In de laatste twee gevallen werden de ruggen gebroken. Loose kauri's werden niet alleen voor kleine bedragen gebruikt. Ook grote betalingen werden onder die vorm uitgevoerd. Ze werden dan verhandeld in pakken van 100.000 stuks. Dat aantal was nooit juist, omdat de tellers er eerst hun commissieloon afnamen. Soms bevatten de pakken slechts 65.000 stuks, wat niet wegnam dat ze ook voor de volle waarde verhandeld werden. Een goede teller telde 250.000 tot 300.000 kauri's per dag!

Vaak werden de kauri's tot snoeren verwerkt; deze bestonden in Nigarië, Dahomey, Yoruba en Kameroen uit 40 schelpen. In Kameroen werd zo een snoer OGOTI genoemd.

Afb. 2 De ROTL was in veel gebieden van West-Afrika de eenheidsmaat. Het was een staafje bestaande uit 32 kauri's.

De waarde van de kauri's schommelde fel van streek tot streek. Zo kostte op het einde van de 19de eeuw een slaaf :

- In Oeganda : 200 tot 300 kauri's ;
- In het Kongogebied : 2.000 tot 5.000 kauri's ;
- In de Soedan : 220.000 kauri's.

In 1885 kostte een kolanoot aan de Beneden-Niger 10 kauri's, maar die prijs liep verder in het noorden op tot 1.000 kauri's. (Voor verdere prijzen : zie *Schneider*, p. 133 e.v.).

In de 20ste eeuw werd de geldwaarde van de kauri steeds geringer en lag de waarde meer en meer in het versieringselement. In Oeganda kocht men vóór de komst van de blanken een vrouw voor 2 kauri's maar in 1911 had men er reeds 2.000 nodig voor een koe. Misschien zijn er nu nog wel plaatsen in Azië en Afrika waar de kauri een geldwaarde bezit, maar het belang van schelpengeld in het algemeen is practisch overal tot nul herleid.

B. N'ZIMBU

Een andere schelp die vooral in West- en Centraal-Afrika een grote rol heeft gespeeld, was de *Olivancillaria nana*. Het is een zeer broos olijfvormig gedraaid schelpje met paarsachtige randen, 15 tot 18 mm lang en ongeveer 6 mm breed. Er bestonden verschillende soorten : de kleinste werd meestal N'ZIMBU genoemd, soms ook N'ZIMBU M'BUDI, SIMBO of DJIMBU ; de MAKADAMU hadden dezelfde grootte maar waren donkerrood en de naam van de grote exemplaren was BONGO SINKINZA.

Normaal werden alléén "gerolde" schelpen (d.i. van dode dierfjes) gebruikt, die door de vrouwen uit de zee werden opgehaald. De koning van Kongo had eertijds het alleenrecht over de N'Zimbu-winning, die geconcentreerd was in de baai van Moçamedes en vooral rond het eiland Luanda en in de baai van Benguela, beide voor de kust van Angola (het vroegere koninkrijk Kongo). In een oude, in het British Museum bewaarde Portugese atlas wordt Luanda trouwens "Isola do Dinheiro" of geldeiland genoemd.

Het gebruik van N'ZIMBU werd voor het eerst vermeld door Duarte Pereira, die tussen 1482 en 1487 de Westkust van Afrika bezocht. Volgens hem kostte in het koninkrijk Kongo een kip 50 N'ZIMBU en een geit 300. Volgens Duarte Lopez (bevestigd door F. Pigafetta) gebruikten de inwoners van Kongo uitsluitend N'ZIMBU om in hun onderhoud te voorzien. (Ze kochten er zelfs zilver en goud mee!). In heel wat gebieden in het binnenland van West-Kongo kwam N'ZIMBU daardoor voor het begrip "geld" in het algemeen te staan en werden zelfs kauri's met die naam aangeduid. Vandaar de verwarring bij sommige auteurs wanneer ze het over schelpengeld hebben.

In bepaalde gebieden van Beneden-Kongo gebruiken de inlanders de naam N'ZIMBU of ZINZIMBA (= meervoud) om kralen aan te duiden (*). Waarschijnlijk werden de schelpjes er op een bepaald ogenblik als geld verdrongen door kralen, waarbij echter de oude naam behouden bleef.

(* A. Mahieu meldt in "*Expansion belge*" van 1929 dat in het gebied van de watervallen een snoer met blauwe hexagonale kralen, eveneens N'ZIMBU heette.

In Kasai en in het Kwango-gebied werden de N'ZIMBU door de Bambala (aan de Beneden-Kwilu), de Bayanzi, de Bayaka (aan de Kwango), de Babuana, de Babua en de Basongo als betaalmiddel gebruikt.

Vóór 1900 verdiende een wever er 5 tot 10 N'ZIMBU per dag ; een smid 25 tot 30.

Prijs voor enkele artikelen in datzelfde gebied (volgens Torday en Joyce) :

ARTIKEL	STAM		
	BAMBALA	BAYAKA	BAHUANA
1 kg zout	400 N'ZIMBU	-	1.000
1 kip	100 "	100	200
1 rol stof	100 "	100	200
1 MITAKO	100 "	100	10
1 staaf ijzer	50 tot 100	100	10
1 ijzeren hark	300	300	10
1 geit	300	2.000	2.000
1 bok	300	2.000	2.000
1 varken	300	2.000	4.000
1 staaf	10.000	20.000	20.000
1 slaavin	15 tot 20.000	30.000	10 tot 20.000

Bij de Basuku (tussen de middenloop van Kwango en Kwilu) waren 200 N'ZIMBU gelijk aan 1 frank. De kleinste waarde die er met N'ZIMBU werd betaald bedroeg 30 N'ZIMBU of 1 Wamba. Een bruid kostte er 30.000 N'ZIMBU (of 150 Fr.) plus 1 tot 2 geweren.

Volgens A. Verstraete, de territoriale administrateur van Boma, maakten de inwoners van Kabinda (Angola) en de Bakongo (een groep van de Mayalongo) eveneens gebruik van de N'ZIMBU.

In het gebied van de Maduda waren zowel de N'ZIMBU als de MAKADANU en de BONGO SINKINZA in omloop. Soms werden de schelpen er aan een snoer geregen dat Vuidi of Lubongo heette en uitsluitend door de chefs werd gedragen. Raffiamatjes die ook als geld werden gebruikt, noemde men eveneens Lubongo !

Afb. 3 VUIDI

Ook de Bakuba (aan de benedenloop van de Sankuru) kenden de N'ZIMBU, maar het is twijfelachtig of ze er ook als geld dienden.

In bepaalde streken van ex-Belgisch Kongo bleven de N'ZIMBU tot in het midden van de 20ste eeuw in omloop. Darteville verklaart dat ze in 1948 nog gebruikt werden in het binnenland, en volgens de districtscommissaris van de Kwango hadden ze in 1950 bij de Basuku nog steeds wettelijke waarde. In 1950 werden zelfs nog 1.300 kg N'ZIMBU'S vanuit Angola naar onze vroegere kolonie geëxporteerd. In Midden-Kongo en in Equatoriaal-Frans Afrika waren de N'ZIMBU onbekend en werd hun rol als betaalmiddel overgenomen door de KAURI.

C. ACHATINAGELD

Werd vervaardigd uit de schelp van een grote landslak van de familie der Achatinae. Zeer dikwijls worden twee soorten vermeld, de *Achatina balteata* en de *Achatina monetaria*, maar in feite is de ene naam een synoniem van de andere (Darteville, p. 41). Achatinageld werd hoofdzakelijk in twee gebieden vervaardigd en gebruikt :

- in een kuststrook van Angola, gelegen tussen Novo Redondo, de Walvisbaai en de Quanzarivier. Het centrum van de fabricage was Selles, in het midden van het district van Novo Redondo en ongeveer 15 mijl in het binnenland.

De inlanders verbrijzelden de schelpen van de slakken en slopen de stukken tot ronde schijfjes (Dongo) met een diameter van ongeveer 12 mm die aan een snoer van + 45 cm lang geregen werden ; zes zulke snoeren vormden een QUIRANDA DE DONGO. Deze Quiranda's werden niet alleen gebruikt voor de bruidschat, maar voor alle handelsverrichtingen. In sommige districten mochten de inlanders er zelfs hun belastingen mee betalen. Dit gebeurde nog in 1868, waarbij de waarde van een QUIRANDA DE DONGO gelijkwaardig werd aan 6 shilling of 7 Belgische frank.

- de achatinaschelpen werden ook gebruikt door de Wasongola-, de Warega-, de Warundi-, de Bakusu- en de Wazimbastam in het gebied tussen de Midden-Lomani en het Kivu- en Tanganikameer ; door de Basengele ten westen van het Leopold II-meer ; door de Waniamituku in de buurt van Iowa en door de Legastammen in Oost-Afrika (Mahieu).

De stukken schelp van de achatinaslakken werden hier door de ouderlingen met een mes tot schijfjes met een diameter van 5 of 12 mm verwerkt en aan snoeren van een bepaalde lengte geregen. Bij de Wasongola en de Waniamituku maten de snoeren ongeveer 45 cm (de lengte van de voorarm) en werden ze MORORO genoemd. 16 MORORO vormden een KIRINGI (meervoud VIRINGI).

1 Kiringi omvatte ± 5.400 schijfjes, met een totaalgewicht van meer dan 500 g. Ze dienden voor alle betalingen, en vóór 1914 was de waarde van een Kiringi 3 tot 4 Fr. ; in 1925 was dit over het algemeen 16 Fr. geworden (t.t.z. 1 Frank per Mororo), al kon de waarde soms oplopen tot 25 Fr. De Viringi waren zeer gewild ; men kon bijvoorbeeld enkel ivoor kopen indien men bij de aankoop som enkele Viringi voegde.

Bij de andere stammen was de lengte van de snoeren gewoonlijk gelijk aan de afstand van de grote teen tot de hiel. Ze waren er bekend onder verschillende benamingen : MBEMBE bij de Warega, EMANDJU bij de Basengele, maar meestal MUSANGA. Tien MUSANGA hadden de waarde van 2 vadem (3,60 m) blauwe stof.

Soms werden de stukken schelp niet rond geslepen, zodat de snoeren in het geheel niet meer als sieraden konden dienen en zuiver als geld gebruikt werden.

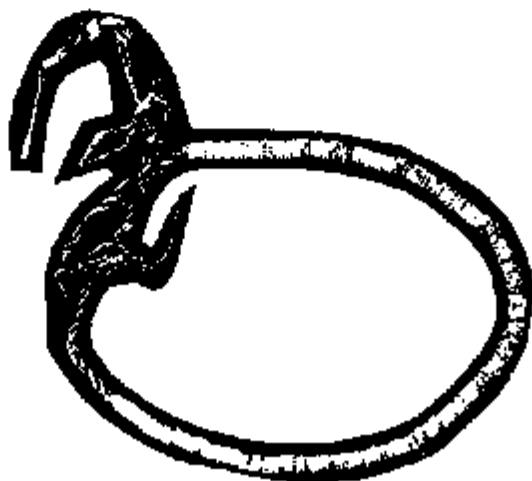
Afb. 4 MUSANGA

Volgens Dartevelle werd het MUSANGA in bepaalde gebieden van Kongo nog na 1950 als betaalmiddel gebruikt.

D. ANDER SCHELPENGELD IN AFRIKA

Een variante van het schelpengeld dat gebruikt werd in het gebied van de Grote Meren en van de Lomani, vinden we terug in de voormalige Duitse kolonie Nieuw Macklenburg onder de naam TAPSOKA. Het waren kleine schijfjes, gemaakt uit roze en witte schelpen, met 3,5 tot 4 mm diameter en 1/2 tot 3/4 mm dikte en derwijze gesnoerd dat steeds een reeks roze schijfjes werd afgewisseld met een reeks witte. Een snoer van 75 cm lang had een waarde van 6 tot 7 Ft. (Makiso, p. 12-13).

Ook de zogenaamde BUSHMEN'S BEADS vertonen een grote gelijkenis met de QUIRANDA DE DOWGO en de MUSANGA. Het zijn snoeren met schijfjes (2 mm dik - diameter 6 tot 7 mm), vervaardigd uit de schaal van struisvogeleieren.

Afb. 5 BUSHMEN'S BEADS

Ze werden gebruikt in Zuidwest- en Centraal-Afrika (in Kenia, in de Kalahari en rond het Rudolfmeer). De Bosjesmannen kenden zelfs nagenoeg geen andere vorm van geld. De BUSHMEN'S BEADS behoren tot de oudste betaalmiddelen van Afrika; men heeft ze gevonden in pre-historische graven (o.a. in Centraal-Kordovan).

Van der Steen beweert trouwens dat ze nog steeds gemaakt worden zoals in 3.000 vóór Christus door de Sumeriërs te Ur in Mesopotanië en door de Egyptenaren.

Voor een snoer van 12 voet lang (3,65 m) kreeg de maker 2 tot 3 shilling, maar daarvoor moest hij dan ook 3 maanden flink werken. Gewoonlijk schommelt de lengte van de snoeren echter tussen 5 en 150 cm.

Quiggin vergelijkt de BUSHMEN'S BEADS met het schelpengeld van de Gilbert-eilanden en Malekula in Micronesië. Bij beide worden de witte schijfjes vaak afgewisseld met zwarte; deze laatste werden door de Bosjesmannen gemaakt uit huiden.

Het tot nog toe vermeld schelpengeld (kauri's, n'zimbu, achatina en Bushman's beads) werd in uitgestrekte gebieden gebruikt. Een paar andere soorten kwamen slechts plaatselijk voor:

- Rond het Tanganikameer gebruikte men de aan een snoer geregen huisjes van een zoetwaterslak (*Tanganuicia rufolilosa*) (*Darts-velle*, p. 37-39).

- Het onderste deel van de schelp van de *Conus papilionaceus*, afkomstig uit Fernando Po, werd in verschillende gebieden in West-Afrika en door de Buhestam gebruikt. Deze schijfvormige, nagenoeg ronde stukken met 3 à 4 cm diameter, zijn aan de ene zijde gladgeschuurd en vertonen aan de andere kant nog duidelijk de diepe groeven van de spiralen in de schelp. Gewoonlijk vertonen ze enige gaten, die het eventueel snoeren mogelijk moesten maken. De inboorlingen noemden ze IMPANDE.

- Schijven van een grotere soort, de *Conus imperialis*, werden als betaalmiddel en sieraad gebruikt in het Kongogebied. Luitenant Franqui trof ze aan tussen Luamba en Katanga en Livingstone bij de Balunda. Ze hadden een zeer hoge waarde: in het Kasai-gebied was één schijf een rund waard in het midden van de 19de eeuw. Het gebruik van conusschelpen als geld en sieraad gaat volgens Prof. Schneider terug tot de eerste helft van de 16de eeuw (p. 87-88).

III. SCHELPEGELD IN NOORD-AMERIKA

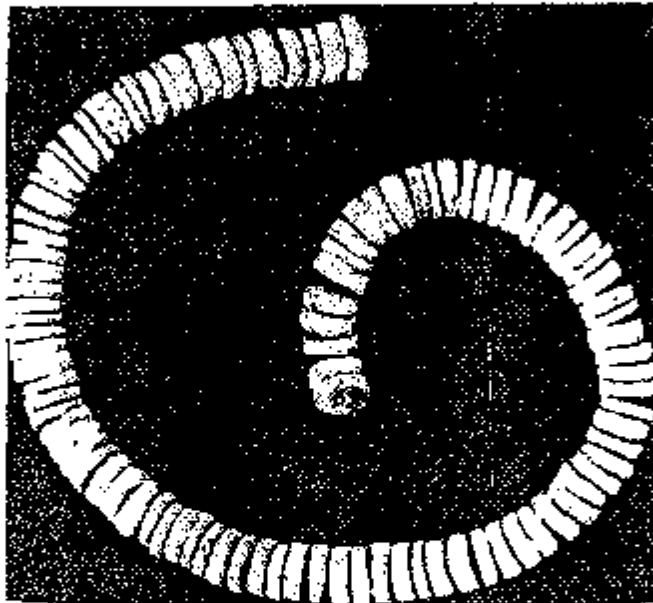
De Maya's in Centraal-Amerika gebruikten schijfjes van de rode delen van de spondylusschelp, die ze Kan noemden, als geld. Schelpengeld kwam echter vooral aan de Westkust van Noord-Amerika in grote verscheidenheid voor.

In Californië waren de voornaamste producenten de Chumash- en de Pomostammen: zij leverden een groot deel van het in het binnenland gebruikte schelpengeld.

a) In Zuid-Californië vervaardigden de Chumash lensvormige kralen

uit de schelp van de Caracolito (een kleine zeeslak). De kralen werden doorboord, aan een snoer van + 90 cm lengte geregen en vervolgens geslepen. (Dezelfde werkwijze werd ook gebruikt door de inboorlingen van Melanesië en Micronesië!). In 1860 waren acht snoeren ongeveer 1 dollar waard. De waarde hing echter af van de graad van afwerking en van de kleur. Snoeren die reeds een tijd in gebruik waren hadden een lagere waarde dan nieuwe (Taray, p.65).

b) In Centraal-Californië produceerden de Pomo-indianen uit kralen kam-schelpen (het Shell-embleem). De schelp werd in kleine schijfjes van verschillende dikte verdeeld. Deze stukjes werden doorboord, volgens grootte gesorteerd en dan aan een snoer geregen. Daarna werden ze geslepen op een vochtige platte zandsteen en tenslotte gepolijst tot ze een prachtige glans verkregen.

Afb. 6 Pomo-snoer

De gewone kralen hadden een diameter van ongeveer 12 mm en waren maximum 5 mm dik. De Pomo's noemden ze KAYA, TALEA of GHAI (Taray, p. 66). Volgens Stearns hadden ze een waarde van 4 cent. De Pomo's zelf rekenden 160 schijfjes voor 1 dollar; deze prijs steeg echter sterk naarmate men verder oostwaarts trok. Soms werden schijven vervaardigd van 50 mm diameter en 12 mm dikte. Dergelijke stukken waren zeldzaam en vertegenwoordigden een waarde van 1 dollar.

In 1926 vervaardigden de Pomo's nog een andere soort: uit het dikste gedeelte van de Kamschelpen vormden ze lange, cilindervormige kralen, die, naargelang van hun lengte, 20 tot 40 gewone kralen waard waren.

c) In Noord-Californië, ten oosten van San Francisco, gebruikten de Miwok-indianen zowel de Pomo- als de Chumash kralen. Ze hadden echter nog twee andere betaalmiddelen; de Haliolitischelp, die ze kenden onder de naam UHL-LO of ABALONE. Deze schelpen werden in

langwerpige stukken gesneden (maximum 5 bij 2 cm, naargelang de kromming van de schelp) ; de stukken werden doorboord, opgepo-lijst tot ze een regenboogachtige kleurenschakering vertoonden en tot snoeren van 10 stuks verwerkt.

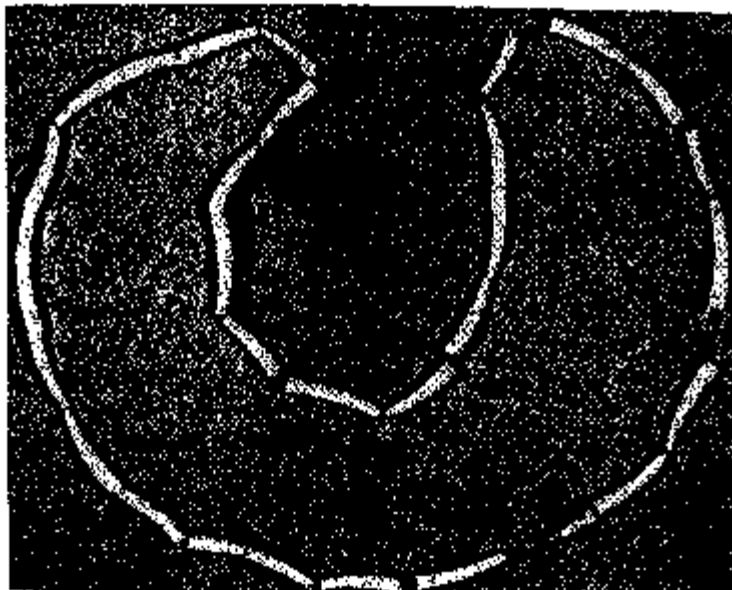
Afb. 7 UHL-LO : snoer bestaande uit Abalone-stroken

UHL-LO was zeer kostbaar ; ieder stuk was tenminste 1 dollar waard en ook de volledige schelpen (ongeveer 20 bij 15 cm) werden van Alaska tot Mexico gretig aanvaard. Zelfs op het einde van de 19de eeuw waren de Indianen van Nieuw-Mexico nog zeer blij als ze hun paarden tegen Abaloneschelpen konden verkopen. Zes dollar of 1 schelp was een goede prijs (*Ingersoll, 1883, p. 479*).

Het ander betaalmiddel bij de Mivok-indianen waren Olivella's die ook in West- en Centraal-Afrika zo'n belangrijke rol hebben gespeeld. De Indianen noemden de schelpjes KOL-KOL en regen ze aan snoeren die tot 15 voet (4,50 m) lang konden zijn. De waarde van de Olivella's bedroeg slechts 1/5 van de KAYA bij de Pomo's. Noordwaarts van Kaap Mendocino werden hogervermelde betaalmid- delen vervangen door Dentalium of slagtandschelpen die hoofdzake- lijk afkomstig waren van Vancouver Island.

Om de schelpen te vangen gebruikten de Indianen een lange stok met aan het uiteinde een plank, die loodrecht op de stok stond. In die plank zaten pinnen (stukken schelp of tanden). De vrouw roeide de kano en de man duwde regelmatig de stok met de plank

tot op de zeebodem. De pinnen werden in de grootste opening van de schelp gedrukt, want de diertjes zaten met de kleinste opening vastgehaakt aan de zeebodem. Regelmatig werd de stok uit het water gelicht en werd de buit in de kano gedeponneerd. Ze werden ALLICOTSIK (= Indianengeld) genoemd in het gebied tussen Crescent City en de Bel-rivier en waren vooral zeer gezocht bij de Yurok-Indianen in Noord-Californië.

Afb. 8 Snoer bestaande uit 30 dentaliumschelpen

De Yurok-, Karok- en Shastastammen versierden de schelpen vaak met allerlei ingekraste motieven, al verhoogde dat geenszins hun waarde. Soms wonden ze er smalle stroken slangehuid rond en/of bevestigden er purperen veertjes van de specht aan. Een gedroogde peer van de karibou werd gebruikt om de schelpen in de lengte tot een snoer met een standaardlengte van 70 cm te rijgen. De waarde van het snoer hing af van de grootte van de schelpen.

Van zodra een jonge mannelijke Yurok volwassen werd en zijn armen hun volle lengte hadden bereikt, werd een stel merktekens in de binnenkant van zijn onderarm getatoueerd, die overeenkwamen met de verschillende monetaire standaarden.

De eerste vijf dentaliumschelpen van een snoer werden gemeten van de top van de duim tot aan een getatoueerde lijn in de onderarm. Een snoer van 5 schelpen, dat de bovenste en dus hoogste merklijn bereikte, was precies 25 dollar waard.

Een snoer met grote dentalia kon 25 maal meer waard zijn dan een even lange snoer met een groter aantal kleine schelpen. Ook de afzonderlijke schelpen hadden een welbepaalde waarde, die afhing van hun grootte. Schelpen van 5 cm lang hadden een waarde van 50 cent; exemplaren van 6,5 cm waren uitzonderlijk en waren 5 dollar waard.

De bruidschat kon volledig betaald worden met dentalium, maar omvatte gewoonlijk ook nog huiden, een mes in obsidiaan, scalpen van de specht en Pomosnoeren.

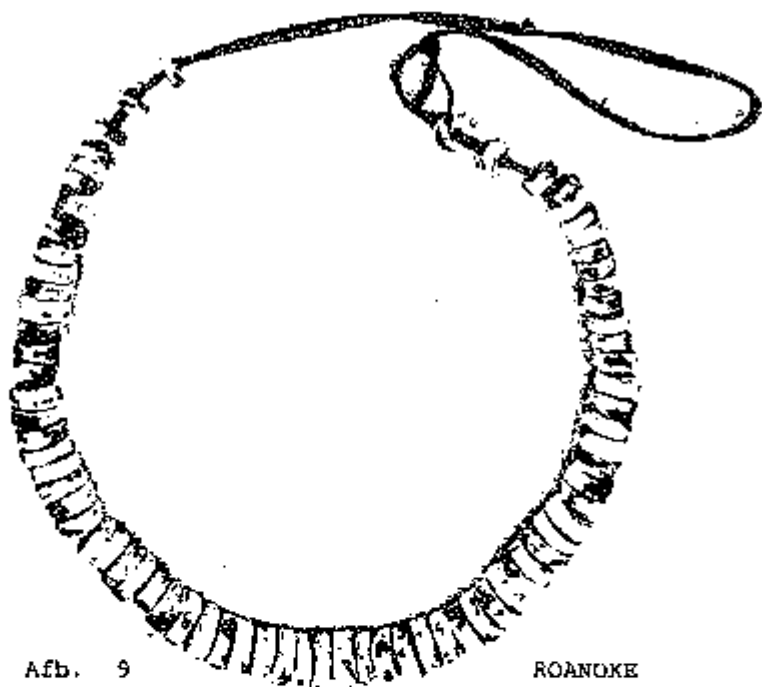
d) De Noordwestkust : ten noorden van Californië werd uitsluitend dentalium als geld gebezigd. Evenals in Californië werd hun waarde bepaald door de afmeting van de schelp, maar hier was de vadem (1,8 m) de standaardmaat van een snoer. De Chinok-indianen uit de vallei van de Columbiarivier noemden ze HIAQUA, een naam die uiteindelijk in het hele noorden werd gebruikt ; gewoonlijk had men 40 schelpen nodig om het te vervaardigen. Een snoer dat bestond uit de kleinere schelpen en gebroken exemplaren noemde men KOP-KOP. Ze waren slechts het veertigste deel waard van een echt HIAQUA-snoer en werden gebruikt als kleingeld. Na 1857 verloren de dentaliumschelpen hun populariteit aan de kust ; de stammen in het binnenland gebruikten ze nog enige decennia langer.

e) Het binnenland : niet alleen in de kustgebieden werd het schelpengeld uit Californië algemeen als betaalmiddel gebruikt ; het werd gretig tot ver naar het oosten toe gezocht en aanvaard. De Pomosnoeran circuleerden in het zuiden tot in Arizona en de Pima-indianen ten zuiden van Tucson wilden zelfs geen ander geld aannemen. De Navaho's ten zuiden van Parrot City (Colorado) gebruikten Olivella's. Op het einde van de 19de eeuw was het schelpengeld er echter zo zeldzaam geworden dat de Indianen regelmatig de ruïnes van oude nederzettingen doorzochten om er te vinden. Een klein snoer Olivella's was toen reeds voldoende om een goed paard te kopen.

HIAQUA en KOP-KOP werden door J.K. Lord aangetroffen bij stammen die meer dan 1.600 km oostwaarts woonden en de Gros-Ventre-indianen (in de staat Dakota) verkochten nog in 1866 een buffelmantel van uitstekende kwaliteit voor 10 dentaliumschelpen.

De Indianen in het westen en het midden van de Verenigde Staten maakten over het algemeen reeds vóór de komst van de blanken gebruik van schelpengeld. Het type behoorde gewoonlijk tot de schijfjeskralen, waarschijnlijk omdat deze gemakkelijker te doorboren waren en gemakkelijker konden gedragen worden (bijvoorbeeld op de kleren genaaid). Bij opgravingen in het midden-westen en zelfs in het oosten werden soortgelijke kralen ontdekt.

In de 18de eeuw, lang nadat ze in het noorden waren vervangen door WAMPUM, circuleerden de schijfjeskralen nog algemeen aan de Zuidatlantische kust (o.a. in Virginia). Ze werden RAWRENOCK genoemd, een naam die door de kolonisten werd verbasterd tot ROANOKE. (Zie afbeelding op de volgende bladzijde).

Afb. 9

ROANOKE

Het gebruik van de ROANOKE wordt herhaaidelijk vermeld o.a. door William Strackey in 1612, Lawson in 1714 en Beverley in 1722. Hoe oud het is, zal men waarschijnlijk nooit precies weten, maar in de nederzettingen van de Irokezen (in het noorden) treft men voor de eerste helft van de 17de eeuw meer schijfjeskralen aan dan WAMPUM.

Volgens een legende werd WAMPUM uitgevonden door de Irokezen - meer bepaald door de legendarische Hiawatha - in de tweede helft van de 16de eeuw (\pm 1570). De oudste vermelding vindt men echter reeds in het dagboek van de Franse ontdekkingsreiziger Jacques Cartier, die dit schelpengeld in 1535 in de buurt van Montreal bij een Irokees-sprekende stam aantrof, waarschijnlijk de Huronen. Hij noemde de schelpen ESNOGUY (of ESNURONI), zegt dat ze sneeuw wit waren en dezelfde waarde hadden als goud en zilver bij de Europeanen, vermits ze als het meest waardevolle werden beschouwd. Hieruit blijkt bovendien dat WAMPUM oorspronkelijk enkel uit witte kralen bestond en er geen purperen in voorkwamen, zoals later algemeen het geval was. De term WAMPUM is trouwens een verbastering van het Indiaanse woord WAMPUMPEAGE dat letterlijk "aan snoer van witte schelpkralen" betekent. De purperen kralen, die pas later verschenen, hadden aanvankelijk een afzonderlijke naam: SUCKAHOCK (van SUC = donker en KAHOCK: Kamschelp). De witte kralen werden veelal vervaardigd uit zoetwaterschelpen en werden uit het hart van zeeschelpen (de Kamschelpen) gehaald, die men vooral rond Long Island aantrof.

In 1627 werd door de kolonisten in New-England voor het eerst WAMPUM gebruikt als betaalmiddel. In 1641 waren 6 witte kralen 1 penny waard (de purperen waren eens zo duur) en werd een maximum bedrag vastgesteld dat men mocht betalen met WAMPUM (10 Engelse ponden). In Nieuw-Amsterdam, het latere New-York, was in 1640 de koers

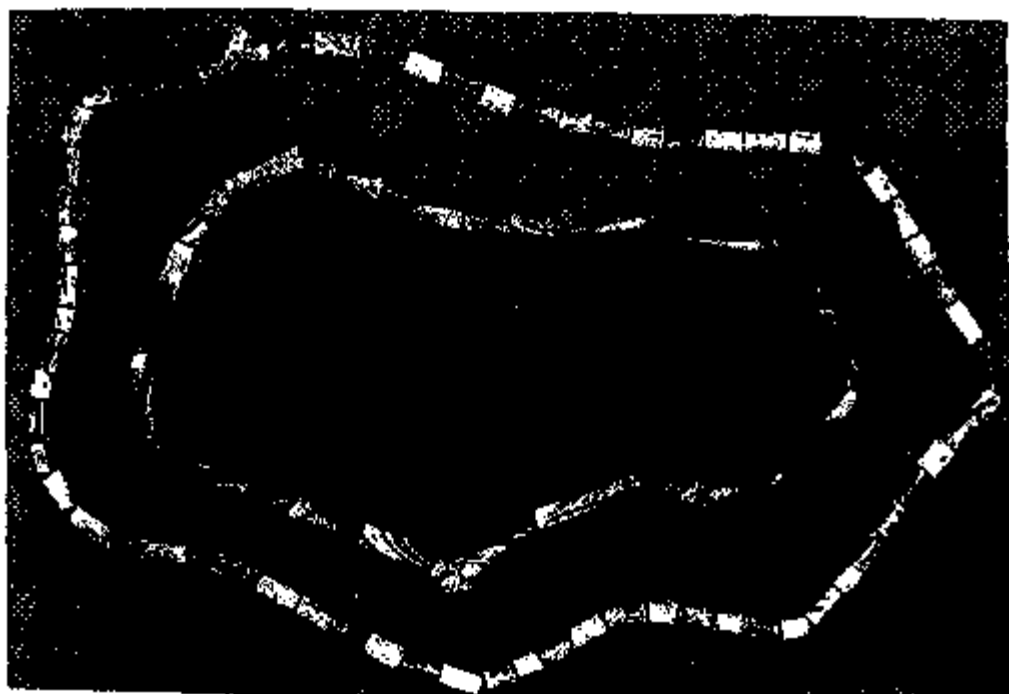
4 witte kralen = 1 stuiver = 1 penny. Na 1660 was er reeds zoveel WAMPUM in omloop dat zijn waarde daalde tot 24 kralen voor 1 stuiver. Na 1700 verdween WAMPUM uit de omloop bij de kolonisten; de Indianen bleven het echter als betaalmiddel gebruiken tot in de 19de eeuw. WAMPUM was tenandere het enige Indiaanse begrip dat de betekenis van geld volledig uitdrukte, precies zoals N'ZIMBU in Afrika.

Bij de Indianen werd WAMPUM bij praktisch alle plechtigheden gebruikt. Zeer vaak werd het tot gordels verwerkt die een bepaalde boodschap inhielden. WAMPUM was altijd vereist voor de betaling van bloedgeld. Dit bedroeg bij de Irokezen, ingeval van een onvrijwillige doodslag, 10 snoeren, die elk een lengte hadden gelijk aan de afstand gaande van de punt van de pink tot aan de elleboog; bij moord moest de familie van de moordenaar 20 snoeren leveren (*Farray*, p. 132).

WAMPUM diende ook voor losprijzen en schattingen die aan onderworpen stammen werden opgelegd. In 1645 eisten zelfs de Engelsen van de Long-Islandindianen een schatting van 2.000 vadem witte WAMPUM.

Bij de Indianen waren het vooral de vrouwen die zich met het maken van WAMPUM bezighielden. Een gemotiveerde vrouw kon tussen 100 en 200 kralen maken per dag; deze waren cilindervormig, ongeveer 6 mm lang en 3 mm dik. Nadat ze gepolijst waren, werden ze gesnoerd aan hennepdraden of aan een pees. Vanaf 1700 werd WAMPUM meer en meer vervaardigd door de blanken, en de Indianen waren maar al te blij dat zijzelf van dit geestdodend werk werden ontlast.

De Campbell's, die een fabriekje openden in New-Jersey in 1735, werden de voornaamste producenten. Hun kralen waren ongeveer 20 mm lang en hun snoeren hadden een lengte van 30 cm. In het begin van de 19de eeuw waren de Campbell-kralen in heel Noord-Amerika verspreid; een snoer witte WAMPUM had toen een waarde van 12 1/2 cent. Pas na 1905, toen de naburige Indianenstammen naar een reservaat in de Dakota's werden overgebracht, sloot de Campbell-fabriek haar deuren. (Zie afbeelding op volgende bladzijde).

Afb. 10 Twee Wampumsnoeren. Het buitenste is een gemengd snoer van purpere en witte Indiaanse kralen. Het binnenste is een Campbell-snoer.

IV. SCHELPENGELD IN OCEANIE

In feite kan men dit gebied beperken tot Micronesië en Melanesië, vermits noch in Australië (en Nieuw-Zeeland), noch in Polynesië een algemeen erkend betaalmiddel voorkwam. In Polynesië kwamen de natuurlijke rijkdommen zo overvloedig voor dat men al het nodige zonder veel inspanning kon nemen en men geen behoefte had aan geld. In het sociaal systeem met zijn sterke familieverplichtingen was er trouwens geen plaats voor.

In Australië werden door de inboorlingen wel bepaalde voorwerpen (o.a. boemerangs, rode oker, schelpen en vooral pituri of wilde tabaksbladeren) als ruilmiddel gebruikt, maar geen van deze voorwerpen is uiteindelijk uitgegroeid tot een algemeen bekend en overal aanvaard betaalmiddel.

Dit ontbreken van geld had hier veel te maken met de levenswijze van de inboorlingen. Het waren zwerfers die nooit lang op dezelfde plaats bleven en zich dus niet meer bezittingen konden veroorloven dan ze konden meedragen.

Micronesië en Melanesië vergoeden echter ruimschoots de afwezigheid

van betaalmiddelen in Australië en Polynesië. Er is inderdaad geen enkel gebied ter wereld, tenzij misschien Centraal-Afrika, waar zo een overvloed aan primitief geld voorkomt als in dit deel van Oceanië.

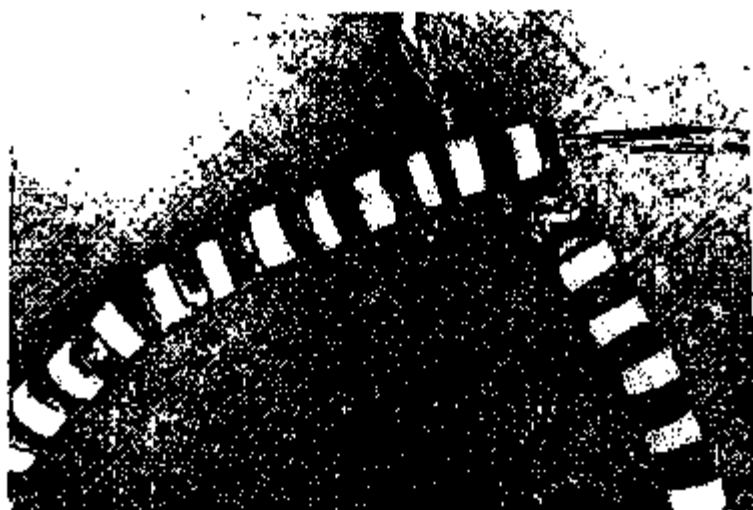
Vooral schelpengeld bestaat er in zo een verwarrende variatie dat het de wanhoop betekent van diegene die het wil catalogeren. Het is immers vaak onmogelijk om te achterhalen uit welke schelpensoort de schijfjes van de geldsnoeren werden vervaardigd omdat deze zo klein werden afgaslepen dat alle kenmerken van de oorspronkelijke schelp verdwenen; bovendien werden de schijfjes vaak kunstmatig gekleurd en waren dezelfde schijfjes dikwijls bekend onder verschillende namen in de verschillende gebieden.

Het schalpengeld in Oceanië valt uiteen in drie hoofdgroepen:

- a) de geldsnoeren, vervaardigd uit volledige schelpjes of uit schijfjes van een paar mm diameter tot ± 10 mm;
- b) de arbanden, vervaardigd uit grote schelpen;
- c) de borstschelpen, die als hanger werden gedragen.

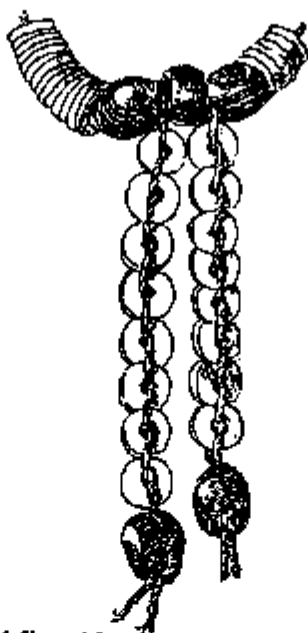
Quiggin onderscheidt in de geldsnoeren zelf vier grote types afhankelijk van de manier waarop de schijfjes of de schelpen gesnoerd werden (p. 115):

- a) het Zuidzee-type of SAPI-SAPI:
 - hier worden de schijfjes gesnoerd zoals gewone kralen;

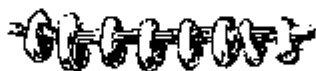
Afb. 11 SAPI-SAPI

- b) het FIGMOUTH-type :
de schijfjes worden rand-aan-rand gesnoerd ;

Afb. 12 FIGMOUTH-type

- c) het DIWARRA-type (vooral met NASSA-schelpjes) :
de rug van deze schelpen wordt gebroken waarna ze parallel op een stijve dunne stok gesnoerd worden, waarbij de ene schelp de andere niet raakt ;

Afb. 13 DIWARRA

- d) het TAU-TAU-type :
de schelpen of de kralen zijn zo gesnoerd, dat ze elkaar dak-pansgewijze overlappen.

Afb. 14 TAU-TAU-type

De waarde van het schelpengeld vermindert, op één uitzondering na, niet met het verouderen ; in Malaita, een zuidelijk gelegen eiland van de Solomonsgroep, moeten alle belangrijke betalingen gebeuren met nieuw geld. Dat is waarschijnlijk de reden waarom

hier nog steeds schelpengeld wordt vervaardigd.

De waarde van geldsnoeren wordt overal bepaald door de lengte van het snoer en de kleur van de schijfjes (rode schijfjes waren het waardevolst). Zeer vele snoeren zijn versierd met andere zaken, zoals bananenzaden, handelskralen en pandanusvezels, die echter nauwelijks hun waarde verhogen.

1. MICRONESIE :

Micronesië bestaat uit de groep eilanden die in het westen begint met Pelew (of Palau) en Yap, en via de Carolinen, de Marshalls en de Gilberts eindigt bij de Ellice-eilanden in het zuid-oosten. Het schelpengeld is er van het SAPI-SAPI type. De snoeren met rode schijfjes zijn er bekend onder de naam GAU, maar zijn té waardevol om veel als geld in zijn gewone betekenis gebruikt te worden ; ze worden meestal door de stamhoofden bewaard. Een inlander kon dan voor bewezen diensten soms GAU lenen en het enige dagen dragen. Op de Gilbert-eilanden kende men nog twee andere soorten :

- TEKARORO is een snoer van witte schelpschijfjes, afgewisseld met donkerbruine schijfjes uit kokosnootbast, die een diameter hebben van 5 à 12 mm en een dikte van 1 tot 3 mm. Ze werden vervaardigd op de zuidelijke Gilberteilanden en als betaalmiddel gebruikt op de noordelijke Gilberteilanden en de Marshalls. Bovendien waren ze in heel Melanesië erg gezocht als hals-snoeren ; men heeft ze zelfs aangetroffen op het Tasmaneiland en op New-Britain. Schneider geeft in zijn boek afbeeldingen van acht variëteiten (Tafel 3).

- TO-UBA is de naam van een zeer zeldzaam en aantrekkelijk snoer, samengesteld uit schijven van conusschelpen (*Conus eburneus*) met een diameter van 13 mm tot meer dan 26 mm ; de lengte van de snoeren schommelt van gordel- over hals-snoer- tot armbandlengte.

De schijven werden bij de bovenste spiraal doorboord en zo dicht bijeen aan een koord gebonden dat ze elkaar gedeeltelijk bedekken. Ze werden als betaalmiddel gebruikt tot in het midden van de 19de eeuw.

Afb. 15 TO-UBA

Op Yap en de Pelew-eilanden gebruikte men tong- of spadevormige stukken parelmoerschelpen, gesneden uit het centrale deel van de *Maleagrina margaritifera*. Het stuk werd doorboord en opgehangen aan een dik touw. In Kusaie werd de schelp FAE genoemd, maar in Yap noemde men ze YAR of GAR. Gewoonlijk werden ze in paren verhandeld of aan een snoer geregen. Vijf tot negen stukken aan een

snoer vormden een eenheid, die men *BOTHA A YAP* noemde. Het was vrouwengeld, terwijl de bekende stenen schijven van Yap, die men *RAI* noemde, het mannegeld vormde.

Afb. 16 FAE of YAP

2. MELANESIË :

Hier vinden we vier gebieden met ieder hun eigen specifieke betaalmiddelen.

1. De Bismarck-archipel (noordoostelijk van Nieuw-Guinea) :

Hier werd vooral Diwarra gebruikt dat op New-Britain in het zuiden werd vervaardigd uit de nassaschelp (*Nassa camelus*) ; deze lijkt op de kauri, maar is veel kleiner (+ 9 mm lang). Op New-Britain zelf wordt deze geldsoort eigenaardig genoeg niet Diwarra maar Tambu genoemd.

De grijsbruine nassaschelpen werden eerst gebleekt tot ze praktisch wit waren. Hiertoe werden ze gedurende 5 minuten boven een vuur verhit en daarna zo heet mogelijk over elkaar gewreven, waardoor ze helgeel werden ; vervolgens werden ze met zand afgeschuurd en in de zon gebleekt. Dan werden de ruggen van de schelpen gebroken, waarna ze zodanig op een tamelijk stijf rotanstokje werden gesnoerd, dat de schelpen elkaar niet raakten. Op die manier kon men de schelpen beter tellen en het snoer gemakkelijker in stukken verdelen bij kleinere betalingen. De eenheid is de Pokono een snoer met als lengte de afstand tussen de vingertoppen van de gespreide armen (= 1 vadem + 1,80 m) ; ze bevat ongeveer 320 schelpen. De onderdelen van de Pokono hebben alle een eigen naam. Door de rotan in elkaar te vlechten tot lange stukken (voór de schelpen er worden aangeregen) krijgt men snoeren die 100 tot 500 vadem lang kunnen zijn. Die worden opgerold tot een soort band (LOLOI) die eerst in bananenbladeren en dan in een kofje uit rotan werd verpakt.

De Loloi worden op een geheime plaats bewaard en vormden het fortuin van de eigenaar. Een der rijkste inboorlingen bezat 20.000 vadem Diwarra. Voor dagelijks gebruik bewaarden de inlanders

korste stukken Diwarra in hun hut. Met DIWARRA kon men in grote delen van New-Ireland, op het Gazelle-schiereiland en op de Duke of York-eilanden (tussen New-Britain en New-Ireland) alles kopen. Rond 1880 was volgens Danks de waarde :

een varken	:	7 tot 10 vadem ;
een kano	:	20 tot 50 vadem ;
een hond	:	2 tot 3 vadem ;
een jong meisje	:	50 tot 100 vadem ;
een oudere vrouw	:	20 vadem.

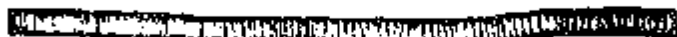
Afzonderlijke schelpjes werden ook als geld gebruikt en werden TIP genoemd. Men kocht een snoer kleine vissen voor 2 TIP ; voor 3 - 4 TIP had men 5 tarroknollen of grote yams.

Zelfs de koloniale regering gebruikte in de 19de eeuw DIWARRA om lonen uit te betalen. Zo verdiende een werarbeider 1 vadem per maand plus dagelijks één maaltijd.

Pas in 1901 verbood gouverneur von Bennigsen het gebruik van DIWARRA voor handelsdoeleinden.

De Duke of York-eilanden waren het centrum voor de productie en de verspreiding van de PELE-snoeren, die uit verschillende soorten schelpen werden gemaakt. De snoeren waren slechts 20 tot 25 cm lang en de schijfjes hadden een diameter van 4 à 6 mm, tamelijk ruw en weinig afgeslepen. Er bestonden verschillende soorten die door Schneider uitvoerig werden beschreven (p. 52-54). Hier volgt slechts een opsomming :

- a) BIGA of NUNBUN (de fijnste, maar ook de duurste snoeren): oranje-rood ;
- b) MBIU (het meest voorkomend): donkerbruin ;
- c) MUI : wit ;

Afb. 17 MUI

- d) PIRR (waarschijnlijk de best gekende soort) : gemaakt uit een cyprea, wit aan de bolle en purper aan de holle zijde ;
- e) BINGAM : purpergrijs maar lichter dan PIRR ;
- f) LILJE : roomkleurig-wit, met schijfjes die vervaardigd werden uit de Nautilus pompilius.

PELE werd vooral gebruikt in het Naranai-district op New-Ireland. New-Ireland is trouwens een gebied met een verbijsterende variatie aan schelpengeld. Bovendien kon éénzelfde snoer onder een half dozijn verschillende namen bekend zijn in evenveel districten. Het meest gekende type was er TAPSOKA dat, ofschoon het in New-Hanover gemaakt werd, algemeen in New-Ireland en zelfs in New-Britain als betaalmiddel werd gebruikt.

TASOKA werd vervaardigd uit de Chana pacifica imbricata, een schelp met rode bovenkant en witte onderkant. De schijfjes zijn klein (3 tot 5 mm diameter), en het snoer is gewoonlijk 60 tot 90 cm lang met 12 tot 14 schijfjes per centimeter.

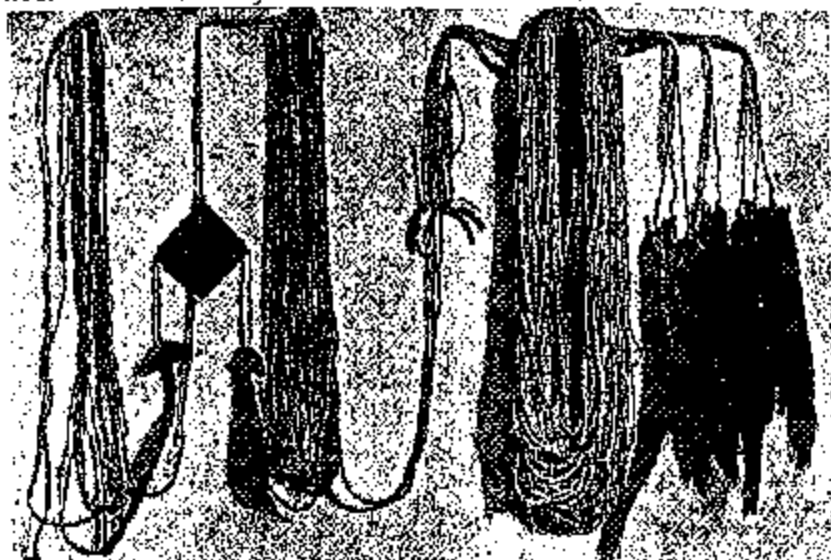
Vijf snoeren vormden volgens Ribbe de gewone prijs voor een vrouw en men betaalde er zes of zeven voor een varken ! Volgens Schneider was in 1900 een snoer van 65 cm 3 mark waard.

ARRANGIT was een snoer bestaande uit zeer kleine, roodgrijze schelpjes met een diameter van slechts 2 mm. De gaatjes werden geboord met een speciale boor van slechts 13 mm lang, voorzien van een hasietand als punt. ARRANGIT vertegenwoordigde op New-Ireland een zeer hoge waarde : volgens Ribbe was een snoer van 25 tot 50 cm lengte 10 vadem OTWARRA of een vrouw waard.

Het meest interessante type was echter ongetwijfeld BIROK (of BIROGH), een gecombineerd snoer dat meer dan 16 m lang kon zijn. Lewis geeft er in zijn studie een vijftal afbeeldingen van (platen XV tot XIX). Het is gekend als "pig money", omdat het vooral gebruikt werd voor de aankoop van varkens. BIROK is als volgt samengesteld :

Eerst een snoer van 2 m of langer, bestaande uit schijfjes van verschillende schelpen (zieafb. 18) ; vervolgens een klein stukje schelpengeld dat diagonaal door een vierkant stuk van 3 tot 6 cm zijde loopt dat gevlochten is uit kleurrijke vezels (gewoonlijk rood, zwart en geel) ; aan het snoer dat aan de andere hoek van het vierkant vlechtwerk weer verschijnt, is een dubbel snoer van "pignmouth money" bevestigd. Dit dubbel snoer varieert in lengte tussen 2,5 m en 8 m, en de schijfjes hebben een doorsnede van 3 tot 5 mm ; dan volgt weer een kort, wit snoer van het Sapi-sapi type, met in het midden daarvan twee of vier grote hoektanden van een hond (evenseens een zeer verspreid betaalmiddel in Melanesië), met daaraan 5 tot 8 snoeren van elk 3,15 m tot 8,9 m ; elk snoer eindigt tenslotte op één of meerdere varkensstaarten (soms ook een stukje schelp).

De betekenis van de varkensstaarten is niet erg duidelijk. Men vermoedt dat het aantal staarten de waarde van de BIROK uitdrukte (dat men dus met een Birok met 7 staarten 7 varkens kon kopen). Andere menen echter dat het aantal staarten bepaalt, hoe dikwijls het snoer reeds werd gebruikt om varkens te kopen.

Afb. 18 BIROK (overzichtelijk, volledig snoer)
Lengte van 1984 snoer : 6 tot 12 meter

HIROK was zeer waardevol en bevatte volgens Lewis tussen de 14.000 en 22.000 schijfjes. Nochtans hing de waarde niet zozeer af van dit aantal, maar in de eerste plaats van de traditie of van de geschiedenis van het snoer.

2. Van de Solomons tot Nieuw-Caledonië

Op de Solomoneilanden hadden de bewoners drie belangrijke levenswaarden : vrcuwen, varkens en schelpensnoeren, waarbij het geld wel degelijk op de laatste plaats kwam en niet op de eerste, zoals in de Bismarck-archipel. In het noordelijk deel van de Solomons kwamen twee belangrijke soorten schelpengeld voor :

a) Voor BIRUAN werden soms bruin-blauwachtige getinte witte schijfjes met een diameter van 4 tot 5 mm gebruikt, die uit conusschelpjes vervaardigd werden. Ze werden aan snoeren bruinachtige vezels van 1 vadem (ongeveer 1,80 m) lengte geregen (+ 6 schijfjes per centimeter) waarbij ze op onregelmatige afstanden afgewisseld werden met zwarte schijfjes kokosnootschelp ; 10 cm voor de vezels bleef hierbij vrij. Biruan werd o.a. op Bougainville als betaalmiddel gebruikt.

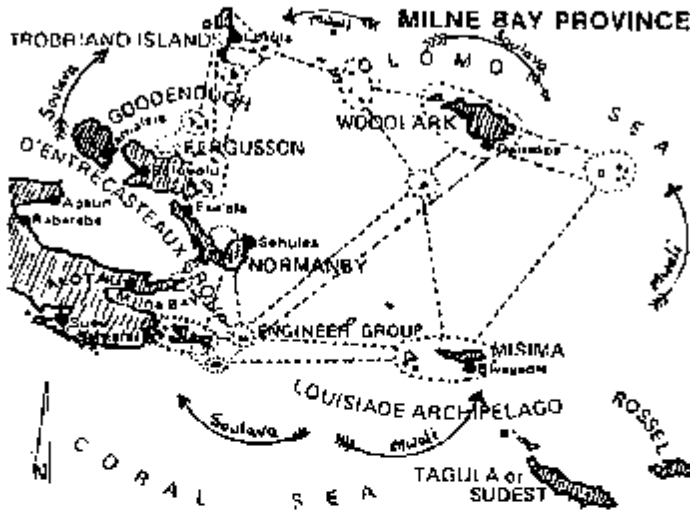
b) ABUTA (APUTA) of MAUWAI is typisch schelpengeld uit het zuiden van Bougainville, bestaande uit ruw gebroken stukken van de gespikkelde top van conusschelpen (3 tot 13 mm). Ze zijn even lang als breed en gewoonlijk niet tot schijfjes geslepen. De snoeren bevatten ongeveer vijf stukjes per inch (= 2,5 cm). Een betere soort ABUTA werd wel geslepen en gepolijst, en diende dan uitsluitend voor de aankoop van varkens . ABUTA werd gemeten per vadem en 1 vadem was in 1910 1 shilling waard. Een kwart vadem was de prijs voor een mand of een pot ; 1 vadem voor een goede armband, een mand taro of een speer ; 10 tot 12 vadem voor een varken of een weduwe of voor de huur van een moordenaar ; 200 vadem ten slotte voor een jong meisje. (Deze cijfers volgens Thurnwald).

Op de zuidelijke Solomoneilanden is RONGO de algemene benaming voor schelpengeld. RONGO PURA is de naam voor witte snoeren ; RONGO STSI voor rode en SAPI voor snoeren met rode en witte schijfjes. De witte schijfjes werden gemaakt uit de Arcaschelpen en de rode uit de Chama pacifica. Een speciale soort hevig rode schijfjes werd gemaakt uit het roodste deel van de schelp. Meestal kon maar één schijfje gemaakt worden uit één schelp, en het samenstellen van een kort snoer (van elleboog tot einde middenvinger) kon tot twee jaar duren. Heel fijne schijfjes (1 mm diameter en met een dikte van 50 schijfjes per inch), werden vervaardigd in Maununu op San Christoval. Zwarte schijfjes werden gemaakt uit Pinnaschelpen. Het rode schelpengeld was nauwelijks in omloop en werd ook hier vooral bewaard door de stamhoofden. Het werd alleen gebruikt als bruidsgeld : 60 snoeren vormden de gemiddelde prijs.

SOM, het gewoon schelpengeld op de Banks-eilanden helemaal in het zuiden van de Solomons, werd vervaardigd op het eiland Rowa vlak bij Vanua Lavu. Het bestond uit de puntjes van kleine conusschelpen en werd niet geslepen na het snoeren. Het had dezelfde betekenis als het Diwarra in New-Britain en werd voor de alledaagse behoeften gebruikt. Voor een snoer van 1,20 m kocht men bvb. genoeg yams om een gezin van 5 personen een week te voeden.

Dit eiland produceerde ook *Som Ta Rowa*, een kleinere en zeer fijne soort snoeren (tot 60 schijfjes per inch!), die alleen gebruikt werden voor sieraden.

3. Nieuw-Guinea en de Torres Straits

Afb. 19

In een ruwweg cirkelvormig gebied tussen de Tobriandeilanden in het noordwesten en Rossel-eiland in het zuidoosten functioneerde de Kula-ruilhandel. Hierbij waren hoofdzakelijk twee voorwerpen betrokken: Bagisnoeren, die algemeen SOULAVA worden genoemd, en in de richting van de wijzers van de klok reisden, werden geruild tegen armbanden (MWALI of TOEA), die in tegenwijzerzin circuleerden.

Afb. 20 SAMAKCPA en MWALI

De wezenlijke waarde van die uitwisseling was een gunstig klimaat van wederzijds vertrouwen schepen tussen de bewoners van verschillende eilanden, waardoor een blijvende ruilhandel van verbruiksgoederen mogelijk werd. (Voor meer details, zie B. Malinowski, "Argonauts of the Western Pacific").

Zowel de SOULAVA (of BAGI) als de MWALI bleven in principe steeds in de Kula-kringloop. Door het feit dat ze waardevol zijn, werden ze echter door de eilandbewoners buiten de Kula-ring als betaalmiddel gebruikt voor alle doeleinden.

De BAGI is een snoer bestaande uit twee stukken rode SAPI-SAPI van ongeveer 90 cm die door een Cypraeaschelp worden bijeengebracht en waaraan een derde, kort stuk SAPI-SAPI is bevestigd; dit loopt uit op een witgrijs stuk schelp met donkere rand waaraan verschillende korte snoeren van ongeveer 10 cm lengte hangen, vaak van het pigmoneytype. Elk van deze korte snoeren eindigt op een stuk van een grotere schelp. BAGI was een waardevol betaalmiddel in grote delen van Nieuw-Guinea: voor een mooi exemplaar werd tot 7 pond betaald door inlanders, die 10 tot 15 shilling per maand verdienden. Het werd gebruikt als bruidsgeld en bij de aankoop van land, varkens en kano's. Korte stukken van de snoeren werden voor alledaagse aankopen of als sieraad aangewend.

In de Kula-ring werd BAGI echter niet als geld gebruikt; daarom deed daar een imitatie ervan (SAMAKUPA of KATUDABABILE) dienst als betaalmiddel. Ze waren van het sapi-sapi-type met schijfjes die door de inwoners van Sinakota op de Trobriand-eilanden gemaakt werden uit de rode delen van de Kalomaschelp. SAMAKUPA of KATUDABABILE bestaat eveneens uit twee stukken sapi-sapi van + 60 cm, maar naar het midden toe wordt de diameter van de ruwe schijfjes iets groter (van 7 mm aan de uiteinden tot 10 mm in het midden). Het centraal deel wordt door een reeks witte schijfjes en enige zwarte banaanzaden aangeduid. Gewoonlijk hangen daaraan twee korte snoertjes (+ 10 cm) pigmoney, die eindigen op een banaanzaad. Het opduiken van de Kalomaschelpen (uitsluitend in de lagune van Sanaroa in de Trobriand-eilandengroep) en het doorboren van de schijfjes was mannenwerk. Het polijsten en snoeren was de taak van de vrouwen.

Volgens Seligman was SAMAKUPA in 1910 het waardevolste roerend goed dat de inlanders konden verwerven. De snoeren werden tot in Nieuw-Guinea bij de Wagawaga-stam en aan de zuidkant van de Milnebaai bij de Maiwarastammen gebruikt als bruidsgeld en weergeld en bij vredesovereenkomsten. De namen BAGI, SOULAVA en SAMAKUPA werden op de verschillende eilanden echter zeer vaak door elkaar gebruikt. De MWALI (of Toea in de Motutal) zijn armringen die in Kavatoria en Kayleula op de Trobriand-eilanden uit de grote Conus-schelpen (Conus leopardus of Conus millepunctatus) werden vervaardigd. De cirkelvormige basis werd uit de schelp geklopt met een steen, waarna er eveneens met een steen, een groef in gemaakt werd parallel met de basis. Op die manier verkreeg men een ruwe armband, die dan aan de binnen- en buitenkant werd gladgeschuurd.

Oorspronkelijk circuleerende MWALI's paarsgewijs in de Kula-ring, maar dit gebruik eindigde rond 1896 in het noorden en na 1910 in het zuiden. Zeer vaak werden de MWALI's tijdens hun tocht langs de eilanden van de Kula-ring versierd met snoertjes

bestaande uit sapi-sapi, pigmoney en kralen of zaden, maar dat veranderde de waarde van de armringen niet.

Samen met de MWALI circuleerde nog een ander complex snoer in de Ring. Men noemde het DOGA en het bestond uit een cirkelvormige varkenstand (of een imitatie, vervaardigd uit een schelp), versierd met KALOMA schijfjes (gemaakt uit een spondylusschelp) en eindigend op een stuk parselmoer. Geleidelijk echter vloeiden deze DOGA's uit de Ring naar Nieuw-Guinea weg waar de inboorlingen een grote waarde aan deze stukken hechtten ; in de laatste decennia van de 19de eeuw waren de DOGA's dan ook uiterst zeldzaam geworden. TAUTAU (ook MAIJ, MOVIO of MOWIO genoemd) werd in bepaalde gebieden van Nieuw-Guinea gebruikt. Deze snoeren bestaan uit nasaschelpjes waarvan de rug werd weggeslagen en die als knopen dakpansgewijs aan een bundel vezels werden bevestigd. Ook kauri's werden er als betaalmiddel gebruikt. Ze kwamen gewoonlijk onder twee vormen voor :

- gevlochten in trosjes van 4 tot 5 schelpen (zoals in bepaalde gebieden van Afrika) ;
- als TSIMUA, waarbij ze aan drie evenwijdige strengen horizontaal gesnoerd werden.

Afb. 21 TSIMUA

De inboorlingen van Nieuw-Guinea gebruikten nog een ander voorwerp als betaalmiddel : de bekende halvemaaanvormige schijven, vervaardigd uit één schelp (de *Meleagrina margaritifera*). Het borststuk, MAIRI of KINA genoemd, kon tot 150 mm x 220 mm groot zijn en hing aan een gedraaid touw al dan niet versierd met kauri's en/of kralen. Deze KINA's werden gemaakt door de Hulastammen rond Port Moresby in het zuiden van Nieuw-Guinea.

Afb. 22 KINA of MAIRI

Zeer vaak verzegelden ze de MWALI en de DOGA en ze werden gebruikt als bruidsgeld en bij de aankoop van sago. Voor een mooie MAIRI kocht men bij het begin van de 20ste eeuw nog een varken.

Een laatste belangrijk betaalmiddel uit dit gebied was de WAURI, een grote conusschelp, die volgens Quiggin (p. 181-182) het dichtst de westerse idee van geld benaderde. Uit deze schelp werden drie verschillende betaalmiddelen vervaardigd. De top van de schelp werd afgezaagd, gepolijst en aan een snoer gehangen dat men DIBIDIBI noemde; in de Torres Straits kocht men met 10 tot 12 DIBIDIBI's een kano. (Ook in Centraal-Afrika werd de gepolijste top van een conusschelp als betaalmiddel gebruikt!).

Afb. 23 DIBIDIBI

Een rechthoekig-spadevormig stuk uit de zijkant werd aan een velsnoer gehecht als borststuk en noemde men O. O werd regelmatig gebruikt bij de ruilhandel en als bruidschat.

Afb. 24 O

Het overblijvend deel van de conusschelp noemde men WAURI. Deze drie voorwerpen werden vooral gebruikt door de eilandbewoners van de Torres Straits, tussen Nieuw-Guinea en Australië.

4. Rossel eiland

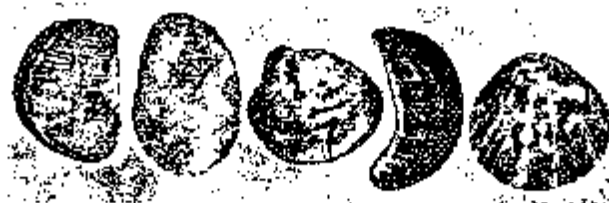
Op Rossel eiland, ongeveer 350 km ten zuid-oosten van Nieuw-Guinea en met een bevolking van nagenoeg 1.000 zielen, heeft zich een geldsysteem ontwikkeld dat uniek was in heel Oceanië.

Het belangrijkste feit in dit systeem is wel dat de geldvoorraad op het eiland sinds het ontstaan ervan praktisch onveranderd is gebleven. Er zijn twee soorten: NDAP en NKÖ. NDAP bestaat uit verschillende geschuurde en gepolijste stukken van de Spondylus-schelp, die in grootte variëren van 2 tot 20 cm². De stukken zijn gewoonlijk ruw driehoekig met afgeronde hoeken, waarvan er één doorboord is. De waarde hangt af van de kleur, die van wit over geel en oranje tot rood kan variëren. Er bestaan 22 waarden, ieder met een eigen naam, en het aantal stukken van elke waarde is algemeen bekend. Zo bestaan er slechts 7 exemplaren van de hoogste waarde en 10 van de tweede hoogste; van de lagere waarden zijn er in totaal een duizendtal. De PWOMONDAP (nr. 3, p. 185 *Quiggin*) is de meest voorkomende met ongeveer 200 exemplaren.

Het hele systeem zit heel ingewikkeld in elkaar. De waarde van de verschillende stukken hangt niet af van hun zeldzaamheid, maar van de traditie, zodat de wet van vraag en aanbod er helemaal geen invloed op heeft. Een hogere waarde wordt bovendien niet beschouwd als een veelvoud van een lagere, maar de verschillende stukken worden voor welbepaalde voorwerpen gebruikt. Voor sommige waarden is de vraag groter dan voor de andere (zo bvb. voor die welke voor de aankoop van vrouwen dient), maar dat feit beïnvloedt de waardeverhoudingen niet. De hoogste waarden worden als heilig beschouwd: ze mogen het daglicht niet zien en worden verhandeld in een nederig-gebogen houding. De inlanders geloven trouwens dat al het NDAP op het eiland werd gemaakt door goden. NKÖ wordt als vrouwengeld beschouwd en hierin bestaan 16 waarden. Het bestaat uit ruwe, onregelmatige schijfjes die ongeveer in het midden doorboord zijn. De eenheid is een snoer van 10 schijfjes en hoe groter de schijven, hoe hoger de waarde.

Soms worden tientallen eenheidssnoeren van 10 schelpen aan elkaar verbonden tot één lang snoer, dat tot 1.000 of meer schijfjes kan aangroeien. Een NKÖ wordt enkele maanden na het huwelijk steeds aan de moeder van de bruid aangeboden.

Alles op het Rossel eiland werd met NDAP of NKÖ betaald, en de inlanders scheidden slechts met tegenzin van hun geld. NKÖ en NDAP worden dan ook uiterst zelden buiten het eiland aangetroffen. Het vervaardigen van NKÖ en van NDAP is een verloren kunst; de inlanders beschouwen de schelpen als antiquiteiten.

Afb. 25 NDAP

Afb. 26 NKÖ

Hiermee eindig ik dit overzicht van het meest gebruikte schelpengeld in Afrika, Amerika en Oceanië. Voor Amerika en Afrika is de opsomming vrij compleet, maar voor Oceanië is deze korte studie beslist onvolledig.

Tenslotte nog iets over de vermelde afmetingen van de snoeren. Telkens wanneer een lengte werd vermeld is dat slechts bij benadering, want de inlanders, zowel van Amerika, Afrika als Oceanië, gebruikten maten die niets te maken hadden met ons tiendelig stelsel van centimeter- en millimeters, noch met de Engelse lengtematen.

De inlanders gebruikten maten die algemeen gekend waren en geaccepteerd werden in een bepaald gebied, zoals vingerbreedte, afstand van duim tot middenvinger of pink, lengte van de grote teen tot de hiel, of van de duim over de elleboog terug naar de duim. De enige lengtematen die ongeveer met maten van bij ons overeenkwamen, waren de el (van duim tot aan de schouder) en de vadem (lengte tussen de gespreide armen).

BIBLIOGRAFIE

- Leo AFRICANUS, *Description de l'Afrique*, Lyon, 1556.
- Edm. DARTEVELLE, *Les N'Zimbu*, Brussel, 1953.
- R.A. FIRTH, *We, the Tikopia*, 1936.
- Wilhelm GERLOFF, *Die Entstehung des Geldes und die Anfänge des Geldwesens*, Frankfurt, 1947.
- J.W. JACKSON, *Shells as evidence of the migrations in early culture*, 1917.
- M. KLAPROTH, *Notices sur l'usage des cauriss en Chine*, in *Nouv. Journal Asiatique*, XII.
- A.B. LEWIS, *Melanesian Shell Money*, 1929.
- A. MAHIEU, *Numismatique du Congo*, Brussel, 1924.
- B. MALINOWSKI, *Argonauts of the Western Pacific*, Londen, 1922.
- J.K. LORD, *The Naturalist in Vancouver Island and British Columbia*, Londen, 1866.
- G. MONTANDON, *Traité d'ethnologie culturelle*, Parijs, 1934.
- O. SCHNEIDER, *Muschelgeldstudien*, Dresden, 1905.
- H. SCHURTZ, *Das Geld der Naturvölker*, in *Weserzeitung* 3.MAI 1886.
- R.E.C. STEARNS, *Ethnoconchology: A study of Primitive Money*, Washington, 1889.
- J.C. STORMS, *The Story of Wampum*, Park Ridge N.J., 1939.
- D. TAXAY, *Money of the American Indians*, New-York, 1970.
- R. THURNWALD, *Economics in Primitive Communities*, Londen, 1932.
- TORDAY & JOYCE, *Notes on the Southern Ba-Mbala*, *Man* 52, 1907.
- WGN V.D. STEEN, *A Handbook on Beads*, Luik, 1973.
- Henry YULE, *The Book of Marco Polo* (Vol. II), 1903.
- A.H. QUIGGIN, *A Survey of Primitive Money*, Londen, 1949.
- H. BARTH, *Travels and Discoveries 1857-8*, 1858.
- E. INGERSOLL, *Wampum and its History*, in *Am. Nat.*, XVII, 1883.
- C.G. SELIGMAN, *The Melanesians of British New Guinea*, 1910.
- C. RIBBE, *Zwei Jahre unter den Kannibalen des Solomo-Inseln*, 1903.
- C. RIBBE, *Ein Sammelaufenthalt in Neu-Langenburg*, 1912.

Roger VANDERLEYDEN